

Родинні свята – елемент культури українського народу в романі Уласа Самчука «Морозів хутір» та слов'янський контекст родинних обрядів

У статті проаналізовано роман «Гомера ХХ століття» Уласа Олексійовича Самчука «Морозів хутір» у такому ракурсі, як дотримання слов'янських родинних обрядів. Доведено, що український письменник-емігрант досконало знав традиції та звичаї українського народу, що тісно пов'язані з обрядовими традиціями росіян і поляків.

Ключові слова: Улас Самчук, роман «Морозів хутір», Різдво, Пасха, український народ, поляки, росіяни, традиції, родинні свята, обряди.

Постановка наукової проблеми та її значення. Улас Олексійович Самчук – відомий український письменник-емігрант, «Гомер ХХ століття». Його життєва доля й творчість, як і сотень письменників усіх народів колишнього СРСР, переконливо засвідчили складність соціально-політичних, морально-етичних і художньо-естетичних проблем, пов'язаних із поверненням імен і спадщини таких митців у національній культурі, їх входження в масову естетичну свідомість нових поколінь читачів.

Улас Самчук був зарахований до розряду «антирадянських» діячів і вилучений із літературного життя нашого народу; він реалізував своє громадянське кредо та свій творчий дар за межами України. Бажаючи бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачив, чув і пережив, Улас Самчук писав: «Мені хотілося б в художньому вислові передати головні етапи нашої, багатой драматичні моменти, доби. Нам судилося бачити, чути і переживати більше, ніж можна було сподіватися протягом одного життя людини. Ми були свідками подій виняткових» [5, с. 15]. Серед багатой літературно-публіцистичної спадщини письменника, зокрема, слід назвати трилогію «Ost», яку складають романи «Морозів хутір» (1948), «Темнота» (1957), «Втеча від себе» (1982). У духовну культуру українського народу митець повернувся з кінця 80-х років ХХ ст. (на жаль, помертвено).

Роман «Морозів хутір» вийшов 1948 р. в Німеччині, коли його автор назавжди залишив рідну землю. Він народився в Дермані на Рівненщині, зростав у Тилявці на Волині, навчався в Кременці. Улас Самчук добре знав життя селян, народні традиції та звичаї, яких вони дотримувалися. Ми вважаємо, що письменник-емігрант ідеалізував українців, котрі живуть на землі, зобразив переваги їхньою життя перед тим, що принесла нова радянська влада.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Просвітницько-популяризаторський період підходу до творчості Уласа Олексійовича Самчука в українському літературознавстві пройдено. Про творчу спадщину письменника-емігранта, крім діаспорних праць, в Україні з'явилися не тільки матеріали наукових конференцій, а й дисертації С. Бородіци, В. Бурлакової, А. Жив'юка, В. Кизилової, С. Каленюк, І. Комінярської, Ю. Мариненка, О. Пасічник, О. Пастушенко, Н. Плетенчук, Н. Приймає, І. Руснак, М. Стасика.

У статті «Образотворець “времени лютого”» Григорій Костюк констатує, що «перший том трилогії “Морозів хутір” відтворює в живих образах межево складну ситуацію (в психологічному, соціальному і національному аспектах) на всіх теренах колишньої Російської імперії; але ще в неозначеному стані, сповненому великих надій на щось добре і справедливе» [2, с. 507].

«В “Ost”», – на думку Степана Пінчука, – Улас Самчук дивиться на проблеми України не з позицій якогось локального становища, і не як на явище лише європейське (звідси – ост!), а й глобальне. Епіцентр дій романної трилогії він переносить в центральну Україну – на це він мав право, досвід дозволяв» [4, с. 20].

Мета статті – проаналізувати особливості візуалізації родинних свят як елемент культури українського народу в романі Уласа Самчука «Морозів хутір» і слов'янський контекст родинних обрядів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сім'я й релігія завжди займали ключові позиції в житті українців, росіян і поляків. Ці слов'янські народи вважаються націями, які люблять свята, дотримуються традицій, підтримують давні звичаї.

Одна з таких традицій – розпочинати недільний ранок зі служби в церкві й цей день повністю присвятити справам Божим. Ось як про це розповідає Улас Самчук у романі «Морозів хутір»: «Яка радість їхати отак до церкви! Бувало, Василь не міг дочекатись тієї хвилини, коли можна було одягнутися в нову, гарну, оксамитну блузку, підперезатися широким, блискучим шкіряним поясом з великою мідяною бляхою, на якій витиснуто великий двоголовий орел. Особливо це приємно навесні і влітку, а найприсмніше на Великдень, під час “проводів” або на Зелені святки. Їдеться святочно» [3, с. 53].

Україна й Росія – це країни, які поряд із високорозвинутою сучасною культурою бережуть свої народні традиції, підвалини яких ми знаходимо не тільки в православ'ї, але й у язичництві. Українці та росіяни продовжують святкувати язичницькі свята, вірити в численні народні прикмети.

Поляки також схильні вірити в різні прикмети та язичницькі забобони, які докладно описав у своїх романах «Хрестоносці», «Потоп», «Вогнем і мечем» лауреат Нобелівської премії Генрік Сенкевич.

Християнство подарувало українцям, росіянам та полякам такі релігійні свята, як Пасха й Різдво. У цих слов'янських народів різдвяна пора пов'язана з традиціями святочних ворожінь, колядок і шопок, що, безсумнівно, можна віднести до стародавніх язичницьких традицій, які отримали різдвяне забарвлення під впливом християнства. Основний символ Різдва – це Різдвяна зірка.

Колядують і на сторінках твору Уласа Самчука: «Надходив швидко вечір, робилось темно. Чути, як по місту колядують. До будинку Миколи Степановича підходять і підходять гурти колядників “зі зіркою”, то знов “з дзвінком”, їх не пускали до кімнат. “Рождество твоє, Христе Боже наш”, – досить сирими і похриплими голосами виспівували вони. Марія Олександрівна виходила і давала їм п'ять чи десять карбованців... Більші діставали більше, менші – менше. Без огляду на їх мистецтво співу...» [3, с. 171].

Особлива атмосфера в слов'ян панує в переддень Різдва – Святвечір (у Польщі він називається «Вігілія», у Росії – «Рождественский сочельник»). Святвечір – найбільше сімейне свято. Більшість слов'янських традицій пережили століття, у т. ч. й зайва тарілка на різдвяному столі для випадкового непроханого гостя. Усе це добре відоме Уласу Самчуку.

Велику роль у створенні відповідної атмосфери відіграє оформлення помешкання, у якому головна прикраса – це нарядна ялинка. Також елементом святкової декорації були в'язанки злаків, снопи сіна або соломи, що, за старовинним повір'ям, символізували гарний урожай, достаток господарям, нагадували про місце народження Ісуса Христа – ясла. Сьогодні під скатертину, якою накривають святковий стіл, кладуть сіно.

В останній день Різдвяного посту слов'яни утримувалися від їжі до пізнього вечора – до «першої зірки». Улас Самчук, візуалізуючи це релігійне свято, Різдво, підкреслює, що старий Григор та вся родина Морозів дотримується всіх слов'янських народних традицій і звичаїв: «І як приступив вечір так близько, що його можна було сягнути рукою, коли на дворі все лягло на своєму місці, коли кожна твар сита і задоволена, повна натхненних зітхань очікувано бувала, коли темнота відкрила небо і закрила землю, коли зійшла та перша зірка, – у великій ідальні Морозів також усе стояло на своєму місці. І не можна було того покою пізнати. Це не була вже ідальня, як бувало. Це вже хата з лавицями, зі столом, з “покутем”, з кутею, з сіном і снопом... Перед срібною Матір'ю Божою Києво-Печерською горять воскові свічі і жевріє червона лампадка.

Стіл не посередині, а в куті, на столі – настільник, під ним сіно, на покуті також сіно і два горщики з кутею та узваром. Стоять на столі порожні череп'яні полив'яні миски з візерунками опішнянськими. Когось чекають, і ніхто не знає, кого саме...<...> З кута вийшов Андрій. Він підійшов до величезної ялинки і витер сірник. Огник торкнувся запальної нитки і побіг по ній. За одну хвилинку ціла ялина стояла в саяві свіч...» [3, с. 152].

Україна, Росія й Польща також відомі своїми «кулінарними» різдвяними звичаями. Традиційно на святковому столі має бути дванадцять страв за числом місяців й апостолів. До старовинних страв, які подають в Україні та Польщі, належить кутя з перетертого маку, пшениці й меду, а в Росії – каша з ячменю, пшениці або рису з медом чи родзинками. У наших західних сусідів на різдвяному столі обов'язковими є грибний суп із «вушками» (маленькими пельменями), капуста з грибами, картопля та риба в різноманітному вигляді, рулет із маком, медові пряники, компот із сухофруктів.

Читач разом із родиною Морозів присутній на святій вечері, відчуває й насолоджується смаком кожної страви та алкоголю: «Всі сіли. Урочисто їли святу вечерю. Дванадцять страв, як каже древній звичай, подали до столу. Не бракувало тут пісного борщу з грибами, смаженої в тісті і смаженої так риби, вареників з кислою капустою, пампушок з часником, нарешті – куті та взвару. Нарешті прийшло і по чарці. Це також до речі. Ніхто з цих людей на своєму шляху не впав ще у гріх від цієї гострої рідини. А рід їх не теперішній, і було там десь, у глибині часу, багато таких, що вміли і не суперечили, коли треба було показати свою лицарську достойність. Випити було ознакою сили. Алкоголь мішався з кров'ю, щоб вичути її кріпкість. Він розв'язує язик, а з ним і душу, і тоді людина стає лицем в лице перед собою» [3, с. 154]. Товариство постійно спілкується; розмови починаються до застілля й продовжуються після. Морози та їхні гості обговорюють політичну ситуацію в країні, висловлюють думки щодо революції та її вождів, ведуть дискусії на різні теми: про майбутнє України, мову, мистецтво, культуру.

І кожен раз Улас Самчук підкреслює особливу, слов'янську гостинність Морозів, те, як вони з радістю приймають гостей, котрі завжди надають перевагу українським стравам. Постійний учасник усіх дискусій Афоген Васильович називає витворами культури і бульйон, і борщ. Так, бульйон – це прекрасна річ, чудова, ароматна. «Але я до борщу маю особливі нахили, – стверджує Афоген Васильович. – Я вам кажу: о-соб-ли-ві... Тааак! Борщ із сметаною... Це поезія. Справжня гоголівська, малоросійська ніч... Запахи, смак!» [3, с. 76].

Вігілья в поляків розпочинається 24 грудня святковою вечерою вдома, співом колядок, а закінчується в костьолі участю у святковому богослужінні. Росіяни та українці збираються перед Різдвом 6 січня, після святкової вечері також відправляються до церкви на нічну різдвяну службу. У перший день Різдва влаштовується святкове пригостання. Улас Самчук детально описує ці традиції, яких із покоління в покоління дотримується родина Морозів: «В цілому будинку, в усіх кімнатах, по кутках і на предметах, на вазонах і завісках помітно подих ясності. Все те саме, що і вчора, але зараз – це Різдво. Роздгаються, розтирають руки... Ніздрі чують приваби кухні, що цілий тиждень була центром уваги. Там скупчено таку різноманітність запахів, що найтонший нюх не може рішитись, на чому має перш за все зупинитись. Кухонний клімат продирається через всі шпарки дверей, він пролазить у такі місця, де йому не повинно бути місця. Тепер, коли родина в повному складі, після посту, молитви, морозу і доброї руханки, запахи кухні упокорюють не тільки плоть, але і дух» [3, с. 161].

Навесні католики та православні святкують Пасху, тобто воскресіння Христа. Це найбільш очікуване та улюблене свято, яке настає після Великого посту (40 днів). У цей день згадують про життя, страждання та воскресіння Ісуса Христа. Із Пасхою в слов'ян пов'язані певні традиції та звичаї. Одна з таких традицій – це освячення продуктів. У пасхальному кошику їх повинно бути не менше семи: це яйця, сіль, ковбаса, кондитерські вироби та ін. У ніч із суботи на неділю в костелах і церквах правиться спеціальна служба, після якої поляки, українці та росіяни в колі сім'ї їдять освячені продукти. Перед початком сніданку всі діляться крашанками. До пасхальних традицій належить також і традиція христосування. На хуторі Ліплява родина Морозів, як розповідає читачеві Улас Самчук, дотримується всіх народних обрядів і звичаїв, та навіть нова влада не може їм у цьому завадити: «Христос воскрес, Христос воскрес, Христос воскрес! – христосувалися з батьком, з Омелянчихою, з Васильком, з Андрієм, з усіма хлопцями, з Горпиною, що саме прийшла, щоб допомогти робити порядки. У кімнатах уже все на місці. Поволі зводився зі свого ложа старий. На столі палали свічі. Сонце зійшло, прорвалось через мереживо дерев і обливало сяйвом лутку вікна їдальні. Всі урочисто, повільно, як велить звичай, сідали за стіл. Старий розкраяв свячене яйце на частини. Кожний простягнув руку за своєю частиною, і всі розговлялися. Христос воскрес – чулося звідусіль, їли паску, їли, що було, Андрій налив по чарці. Випили за відсутніх, за вершників минулої ночі» [3, с. 395].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, навіть хронотоп у романі Уласа Самчука «Морозів хутір» пов'язаний, передусім, із релігійними святами: «десь перед Миколою почались метелиці»; «за два тижні перед Різдвом на хуторі почали з'являтися гості»; «десь перед самою голодною кутею, обсипаний з голови до ніг снігом, появився також Іван»; «свято нагально вривається в кожну щілину життя. Воно вже починається від вербниці», «і зненацька в суботу раненько, сьомого квітня, на саме Благовіщення, коли ще всі вулиці були порожні, казарму зненацька з усіх боків оточено...»

Письменник-емігрант художньо відтворив життя українських селян, які мають можливість після важкої праці на землі весело відпочити, відчувши смак повноцінного життя. Своєрідною нагородою

за їхню щоденну працю стали родинні свята, накриті столи, цікаві дискусії на різні теми. Разом із Морозами читач відчуває смак здорової сільської їжі: хліба, сала, ковбаси, борщу.

Кожне свято в цій родині супроводжується дотриманням усіх народних традицій і звичаїв.

Джерела та література

1. Клапчук С. М. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука та ін. – 4-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання – Прес, 2002. – 351 с.
2. Костюк Г. Образотворець «времени лютого» / Григорій Костюк // Українське слово. – Кн. 2. – К. : Рось, 1994. – С. 499–514.
3. Самчук Улас. Ost. Трилогія / Улас Самчук. – Т. 1. Морозів хутір. – Тернопіль : Джура, 2005. – 452 с.
4. Пінчук С. Жанрові особливості Самчукових романних трилогій / Степан Пінчук // Волинські дороги Уласа Самчука. Збірник. – Рівне : Азалія, 1993. – С. 4–18.
5. Самчук У. О. Юність Василя Шеремети / Улас Олексійович Самчук. – Мюнхен : Прометей, 1946. – 156 с.

Пасечник Елена. Семейные праздники – элемент культуры украинского народа в романе Уласа Самчука «Морозов хутор» и славянский контекст семейных обрядов. В статье анализируется роман «Гомера XX века» Уласа Алексеевича Самчука «Морозов хутор» в таком ракурсе, как соблюдение славянских семейных обрядов. Доказано, что украинский писатель-эмигрант в совершенстве знал традиции и обычаи украинского народа, которые тесно связаны с обрядовыми традициями русских и поляков.

Ключевые слова: Улас Самчук, роман «Морозов хутор», Рождество, Пасха, украинский народ, поляки, русские, традиции, семейные праздники, обряды.

Pasichnyk Olena. Family Holidays – the Element of Ukrainian People Culture in the Novel «Moroziv Khutir» by Ulas Samchuk and Slavic Context of the Family Rituals. The novel «Moroziv khutir» by «Homer of the XXth c.» Ulas Samchuk in the perspective as compliance with Slavic family rituals is analyzed in the article. It is proved that the Ukrainian writer-emigrant perfectly knew the traditions and customs of the Ukrainian people, closely related to the rituals of Russians and Poles.

Key words: Ulas Samchuk, the novel «Moroziv khutir», Christmas, Easter, Ukrainian people, Poles, Russians, traditions, family holidays, rituals.

Стаття надійшла до редколегії
06.02.2013 р.

УДК 811.161:81'255.4

Оксана Приймачок

Безеквівалентні компоненти як вияв інтертекстуальних зв'язків оригіналу та перекладу

У статті здійснено детальний опис безеквівалентних компонентів художнього перекладу, які репрезентують тісний інтертекстуальний зв'язок з оригіналом. При аналізі перекладу з близькоспоріднених мов (української та російської) виявлено такі одиниці інтертекстуальності: оніми, слова-реалії, фразеологізми, паремії, специфічні словотвірні моделі й форми слів, синтаксичні конструкції, цитати, епіграф. Досліджено способи перекладу інтертекстуальних одиниць.

Ключові слова: слов'янський переклад, безеквівалентний компонент, інтертекстуальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Роль художнього перекладу в аспекті зв'язків між літературами важко переоцінити. Ідеться насамперед про те, що переклади літературних творів з однієї мови на іншу не тільки демонструють такий зв'язок – вони його просто забезпечують. Культурні та літературні зв'язки – це завжди діалог, а він без перекладу неможливий. Тому сьогодні художній переклад визначають як «найважливішу форму літературних і культурних зв'язків у сучасному світі, як провідний фактор літературного взаємопізнання» [1, с. 206]. Не викликає жодних сумнівів те, що художній переклад – це складний творчий процес, у котрому перекладач мусить перейнятися всіма тонкощами змісту й форми оригіналу та створити зовсім новий текст, де в ідеалі